

УДК 316.32:004

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ВЕКТОР ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Є. О. Архипова

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
evgar@meta.ua*

Суспільні трансформації, пов'язані з активним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та глобалізаційними процесами, вимагають переосмислення уявлень про фактори безпеки та небезпеки в сучасному інформаційному суспільстві. Соціально-філософський аналіз динаміки суспільного розвитку створює можливість теоретичного обґрунтування та практичного втілення заходів, які сприятимуть мінімізації деструктивних впливів, що гальмують прогресивний розвиток суспільства.

На базі дослідження праць мислителів сучасності сформовано перелік можливих атракторів розвитку інформаційного суспільства. Виявлено наявність суперечливих поглядів щодо його основних характеристик та параметрів безпеки.

Ряд вчених вважають, що суспільство, побудоване на нових технологіях, забезпечить умови для прогресивного розвитку соціуму, дасть можливість громадянам вдосконалюватися та саморозвиватися великою мірою за рахунок доступності інформації та наявності більшої кількості вільного часу.

Підтримання соціальної системи у стані гомеостазу, забезпечення нормального ритму суспільного життя потребує систематичного збору інформації про індивідів та їхню діяльність. Звідси постає небезпека створення поліцейських держав та суспільств тотального контролю. Також існує небезпека розвитку суспільства розваг та суспільства споживання, елімінації духовних цінностей як таких, що не мають ринкової вартості, відходу від реального спілкування та віртуалізації соціального життя. З іншої сторони сучасні медіа можуть полегшити налагодження та здійснення комунікації, ускладненої часовими та просторовими обмеженнями.

Широкий спектр можливих варіантів розвитку соціуму вносить додаткові елементи нерівноважності в стан цієї надзвичайно складної та динамічної системи. Визначено, що соціально-філософський аналіз проблеми безпеки в сучасному суспільстві створює підґрунтя для вибору найбільш оптимального атрактору його розвитку.

Ключові слова: безпека, небезпека, інформаційне суспільство, синергетика, інформація.

THE SYNERGETIC VECTOR OF THE EXPLICATION OF THE SECURITY IN MODERN SOCIETY

E. Arkhipova

*National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institut», Kyiv, Ukraine
evgar@meta.ua*

Social transformations related to the rapid development of information and communication technologies and globalization processes, require a rethinking ideas about the factors of safety and danger in the modern information society. Socio-philosophical analysis of the dynamics of social development creates the possibility of theoretical study and practical implementation of measures to help minimize the destructive effects that inhibit the progressive society development.

On the basis of the research works of thinkers of our time, a list of possible attractors of the Information Society is formed. The presence of conflicting views on its key features and security options is exposed.

A number of scientists believe that a society which is based on new technologies will create the conditions for the progressive development of society, will let citizens to improve and self-develop is largely due to the availability of information and having more free time.

Maintenance of the social system in a state of homeostasis, ensuring the normal rhythm of social life requires a systematic collecting of information about individuals and their activities. Hence, there is a danger of creating police states and societies of total control. There is also the danger of the development of the entertainment society and the consumer society, the elimination of spiritual values as those that have no market value, avoid real communication and virtualization of social life. On the other hand, modern media can facilitate the establishment and implementation of communication which are complicated temporal and spatial constraints.

Wide range of possible variation of the society development introduces additional elements of non-equilibrium state of this extremely complex and dynamic system. Determined that the socio-philosophical analysis of the problem of the security in the modern society forms the basis for selecting an optimal attractors of its development.

Keywords: danger, security, information society, synergy, information.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В останні десятиліття суттєво зростає попит на дослідження проблем безпечного існування людини та суспільства, про що свідчить збільшення кількості відповідних публікацій, в тому числі у сфері соціально-гуманітарних наук. Суспільні трансформації, що відбуваються у зв'язку із активним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та глобалізаційних процесів, вимагають від дослідників переосмислення світоглядних проблем та пошуку нових шляхів їх вирішення. Вектор соціально-філософського пізнання поступово зміщується у напрямку виявлення та подолання загроз повсякденного життя, забезпечення особистої, соціальної та національної безпеки.

Вміння протидіяти загрозам та вибудовувати стратегію власної безпеки слугує показником соціокультурного розвитку та моральної зрілості суспільства, свідчить про його політичні, ідеологічні, екологічні та інші орієнтації. Так, О. Моздаков зазначає, що рівень безпеки є специфічним показником стану суспільства, а в уявленнях про те, що є безпечним, а що являє собою небезпеку, відображається самосвідомість суспільства та ціннісні орієнтації, які домінують у ньому [14, 3].

Соціально-філософський аналіз динаміки суспільного розвитку створює можливість теоретичного обґрунтування та практичного втілення заходів, які сприятимуть мінімізації деструктивних впливів, що гальмують прогресивний розвиток суспільства. Таким чином, метою цієї статті є дослідження факторів безпеки та небезпеки в сучасному соціумі, що дозволить виявити тенденції та можливі шляхи розвитку суспільства і, в подальшій перспективі, сприятиме пошуку оптимальних способів подолання конфліктів сучасності.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Відзначимо, що соціально-філософське дослідження феномену безпеки започатковане ще в класичній філософії, зокрема його можна простежити в роботах Т.Гобса, Дж. Локка та Г.Гегеля [4-6; 11]. Серед авторів, які розглядали цю проблему в розрізі сучасних суспільних трансформацій, можна відзначити Д. Белла, З. Бжезинського, Ж. Бодріяра, М. Кастельса, Н. Лумана, Й. Масуду, Т. Стоуньєра, Е. Тоффлера, М.Фуко та інших вчених.

Ґрунтуючись на роботах, в яких вивчається сучасний соціум та трансформації в ньому, спробуємо створити перелік можливих атракторів розвитку інформаційного суспільства. Виявлення факторів небезпеки, що загрожують людині та суспільству в інформаційну добу, дозволить спрямувати розвиток системи у бажаному напрямі, нейтралізувати або принаймні мінімізувати негативні тенденції.

Існують різноманітні, часто полярні точки зору стосовно основних характеристик та параметрів безпеки сучасного суспільства. Позитивні прогнози щодо безпечності майбутнього суспільства представлені в рамках соціально-синергетичних концепцій, які насамперед, виявляють залежність між рівнем синергії соціоантропосфери та біосфери і рівнем всередині самої соціоантропосфери, тобто глобального соціуму. Такі дослідники, як Е. Ласло та Й. Масуда вказують на залежність між станом моральності людства, досконалістю його соціальних інститутів і шансами на виживання у зв'язку з соціоекологічними проблемами. Е. Ласло, спираючись на соціосистемні побудови Т. Парсонса, розробив концепцію глобальної системної свідомості, на основі структур та концептуальної ідеї якої має будуватися консенсусний, самоорганізований на антропо- та еколого центрованих засадах глобальний соціум. Згідно проекту синергетичного суспільства на

мікросоціальному рівні, представленого Д. Бойтімом, суспільство розвиватиметься у безпечному напрямі у тому випадку, якщо будуть знайдені еталонні патерни (моделі) суспільних відносин, які найбільшою мірою відповідали б вихідним першопочатковим програмам та кодам буття [8, 283].

Й. Масуда запропонував проект глобального інформаційного суспільства, в якому синергія суспільства та природи має визначатися самоорганізованим конструюванням соціальної системи на основі структурної інформації. Кінцевою метою людини майбутнього буде «реалізація синергетичного суспільства Вищого Буття й людини» [13, 360]. Плануючи свою діяльність, за Й. Масудою, людина інтегрується з природою, створюючи синергетичне суспільство, вільне від війн і голоду та сповнене життєвої сили.

Зауважимо, що такий сценарій соціального розвитку виглядає занадто оптимістичним: обмеженість його практичної реалізації підтверджується сучасними реаліями, які, принаймні частково, заперечують тенденції до мирного співіснування. До речі, сам Масуда стосовно цього сценарію розвитку використовує поняття «гіпотеза», що свідчить про його неоднозначність та поліваріантність. Зокрема, Й. Масуда вбачає можливість використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій для контролювання життя громадян, хоча й висловлює сподівання, людство виявить добру волю і надасть перевагу синергетичному суспільству, а не суспільству тотального контролю.

Д. Белл також вважає, що істотною характеристикою інформаційного суспільства є розширення «поля відносин» теорії та її практичного застосування, що породжує «систематичну синергію» відкриттів та розробок нових продуктів і теорій [2, 331]. Орієнтованість нового суспільства у майбутнє, турбота про безпечне співіснування людей та природи передбачає контроль за технологіями, їх оцінку і розробку прогностичних моделей, тобто Белл також очікує зростання рівня безпеки в новому суспільстві.

Новітнє суспільство житиме за рахунок інновацій та соціального контролю за змінами, намагатиметься передбачити майбутнє та здійснювати планування. Турбота про безпечне співіснування суспільства та природи на синергетичних засадах стане одним із пріоритетних завдань людства. Сформується новий вид організації та управління, який стає базисом для найефективнішої системи управління, являючи приклад того, що М. Кастельс назвав мережевим підприємством. Масове виробництво на глобалізованому, але усе в більшому ступені спеціалізованому ринку поступається місцем гнучкій кастомізації, яка характеризується підвищеною увагою до індивідуальних потреб споживачів і швидкою реакцією на зміну запитів. Деякі дослідники завзято говорять про те, що існування різних способів життя, можливість вибору, кастомізація продукту загрожує фрагментацією ідентичності, втратою стабільності та задоволення; для інших же ці тенденції є проявом демократизуючої сили, що відкривається в новому досвіді і нових можливостях, стимулює «децентралізоване» Я та викликає емоційне піднесення [17, 110].

Так чи інакше продукція, що пропонується сучасним споживачам, стає все більш насиченою інформацією та знаннями, а наростання флуктуацій, які виводять систему з рівноваги, призводять до переналаштування її підсистем. У такій ситуації виникає потреба в працівниках нового типу, яких називають по-різному: інформаційні, інформаціональні працівники (М. Кастельс), когнітаріат (Е. Тоффлер), символічні аналітики (Р. Райх), експерти знання (П. Дракер) тощо. Група інформаційних працівників, за прогнозами М. Кастельса, стане ключовою силою в суспільстві й відповідатиме практично за все – від створення технологій, управління змінами в корпораціях до вимоги законодавчих реформ.

Цілком вірною є думка В. Іноземцева, що ні технічний прогрес не може відбутися без радикального розвитку особистості, ні становлення самої нової особистості неможливо поза економічними досягненнями, які забезпечують в цілому високий рівень матеріального добробуту суспільства [7, 68]. Зауважимо, що на наш погляд, автор цієї теорії повторює помилку своїх попередників, занадто захоплюючись перспективами становлення людини нового типу – творчої, інтелектуально розвинутої, спрямованої на самовдосконалення. Адже такі фактори як збільшення вільного часу, покращення умов життя, доступність інформації та інформаційно-комунікативних технологій самі собою не спричиняють розвиток особистості. Часом вони мають зворотну дію: провокують лінощі, пасивність, бездумне споживання, і, як наслідок, загальне отупіння.

Деяким дослідникам представляється, що переосмислення пріоритетів у трудовій діяльності загрожує зростанням соціальної фрагментації, розрізненістю окремих індивідів внаслідок нестійких та нетривалих корпоративних зв'язків. Але є і більш оптимістичні точки зору: Френсіс Фукуяма, наприклад, вважає, що в таких «пласких» організаціях, не дивлячись на зниження в них рівня корпоративної відданості, існує довіра до співробітників, які цінують надану їм самостійність, а постійні зустрічі високопрофесійних фахівців під час роботи над визначеними проектами стимулює «соціальний капітал», оскільки між працівниками виникають міцні етичні і професійні зв'язки. Схожу думку висловлює і В. Лях, зазначаючи, що «практика інформаційного суспільства

показує, що загальні плюси від домінування «духу свободи» переважають можливі ризики, хоча й роблять суспільство більш нестабільним, не передбачуваним» [12].

Багато вчених сходяться в думці, що усякий, хто отримує належну освіту та навички, може швидко адаптуватися, «перепрограмувати» себе у відповідності з новими завданнями та процесами виробництва. При цьому вважається, що інформація та знання стануть доступними широкому колу людей. Щоправда, на нашу думку, суспільні реалії свідчать про хибність положення стосовно незалежності успішності від багатства, початкового положення в суспільстві та інших успадкованих переваг: так званий «клас капіталістичних власників» як і раніше формує те ядро, з якого рекрутуються топ-менеджери. Це пояснюється тим, що вони здатні підтримувати своє існування як завдяки монополізації багатства, так і завдяки монополізації системи освіти. Їм доступні особливі переваги в освітній системі, а тому саме цей клас має передумови, потенційно більшу можливість оволодіння високою інформаційною або, за Кастельсом, інформаційною кваліфікацією.

Незважаючи на це, російський дослідник В. Іноземцев передбачає більший рівень соціальної безпеки в майбутньому суспільстві, ніж у нинішньому. Небезпека індустріального (економічного, за В. Іноземцевим) людей перетинається в єдиній, суто матеріальній площині, тому конфлікти є неодмінним атрибутом цього соціуму. В постеконічному суспільстві головною метою більшості людей стає розвиток їхньої власної особистості, їх інтереси перестають взаємовиключати один одного та бути потенційно ворожими. Й. Масуда також вважає, що інформаційне суспільство буде безкласовим та безконфліктним – це буде суспільство злагоди, яке виробить механізм прямої демократії, що здійснюватиметься методами «електронного голосування» на основі комунікативно-комп'ютерних мереж.

Можливість використання електронних технологій у виборчому процесі, так само як і в багатьох інших сферах суспільного життя, не викликає сумнів. Цю точку зору підкріплюють і чисельні концепції впровадження електронного урядування. Але ж використання інформаційних технологій саме по собі не є умовою рівності громадян. По-перше, досі існує та навіть поглиблюється цифрова нерівність між громадянами різних країн, а також різними прошарками населення в рамках окремої країни. По-друге, в умовах перенасиченості інформаційного поля людини критерієм нового розподілу стає здатність оперувати інформацією та знаннями, створювати нові інформаційні продукти або хоча б адекватно використовувати вже наявні. Ця позиція простежується в роботах Іноземцева, який зазначає, що постеконічне суспільство навряд чи буде цілісним та однорідним, в першу чергу, через різні особисті якості людей [7, 129-134], та М. Кастельса, який до числа напрямків фундаментальних соціальних розламів інформаційної епохи відносить внутрішню фрагментацію робочої сили на інформаційних виробників та працівників загального типу [9, 416]. Незважаючи на це, Д.Белл, М. Кастельс, В. Іноземцев, та багато інших дослідників сходяться в тому, що серед людей нового покоління, які сповідують нематеріальні цінності, зникають підстави для виникнення складних протиріч, що були характерними для попереднього етапу суспільного розвитку.

Підтримання соціальної системи у стані гомеостазу, забезпечення нормального ритму суспільного життя потребує систематичного збору інформації про індивідів та їхню діяльність. Так Дж. Берінгер вважає, що інформаційне суспільство – це результат контролю над всією системою людської діяльності. Щоправда тотальне стеження може бути не лише наслідком демократизації суспільства, а й прагненням до узурпування влади. Зокрема Ж. Делез перед обличчям тих можливостей, що надає комп'ютер у відстеженні кожного кроку людини, говорить про «електронний нашійник», яким непомітно пов'язуються західні співтовариства; О. Ганді, розкриває проблему стеження з акцентом на класовому підході та на специфіці капіталізму [17, 207]. Д. Белл згадує про наростання «очевидної загрози поліцейського і політичного спостереження за індивідами з використанням витонченої інформаційної техніки» [2, 341], Тоффлер зауважує, що новітні засоби контролю інформації та поведінки людей роблять можливим перехід у нове середньовіччя з абсолютною владою, тому «громадяни не повинні запліщувати очі на витончені розумові маніпуляції, які у майбутньому випробовуватимуть уряди і політики». Проте, цей вид небезпеки в суспільстві інформаційних мереж та технологій розглядається дуже поверхнево, більше того, часто вчені обмежуються лише артикуляцією можливих проблем, які губляться серед розгорнутого викладення чисельних переваг, які несуть нам новітні технології. Так на думку переважної більшості дослідників, доступність інформації сприяє демократизації суспільства, самореалізації, розвитку та самовираженню індивідів.

Щоправда деякі вчені вважають, що велика частина інформації, яку одержує громадськість, створюється скоріш за все для того, щоб відволікти, розважити, приховати істинний стан речей чи навіть просто обдурити. Так представник франкфуртської школи Ю. Хабермас скептично ставився до припущення, що зростання кількості інформації призводить до появи більш інфор-

мованого суспільства. Він вважав, що значна частина інформації, доступної широкому загалу, являється по суті дезінформацією, що задовольняє корисливі цілі певних політичних сил або груп. Хабермас наголошує, що з часів появи загального голосування кожний виборець зіштовхується із «сучасною пропагандою», яка у «маніпульованій публічній сфері» отримала можливість керувати суспільною думкою [19, 213–217].

Дійсно, якщо допустити, що суспільна думка повинна формуватися в результаті відкритого обговорення, то ефективність цього процесу обумовлюється кількістю інформації, її доступністю і способом доведення до споживача. Від того, чи буде суспільно важлива інформація доступна громадянам, чи ні, багато в чому залежить вибір атракторів, які визначатимуть подальшу поведінку системи. Наявність адекватної та надійної інформації полегшує проведення повноцінного обговорення та вироблення оптимального рішення, тоді як її недостача, і тим більше тенденційність, майже неминуче приводить до прийняття упередженого рішення.

Цінний вклад у розуміння значення інформації та інформаційних технологій у сучасному світі зробив представник групи критичних теоретиків Г. Шиллер. Він вважає, що в інформаційній сфері домінують інтереси корпоративного капіталізму, а тому інформаційні технології несуть на собі, насамперед, відбиток корпоративного капіталу, а вже потім – будь-якої іншої групи інтересів у сучасному суспільстві. До речі, навіть Кастельс з його в принципі оптимістичними прогнозами та очікуванням щодо майбутнього суспільства зазначає, що «інформаціональний капіталізм» – це особливо безжалісна, загарбницька форма капіталізму, оскільки завдяки мережевим зв'язкам він сполучає в собі неймовірну гнучкість із глобальною присутністю, чого не спостерігалося в попередніх капіталістичних епохах.

Г. Шиллер вважає, що інформаційна індустрія є полем, на якому суперничають гігантські капіталістичні корпорації, від яких в усе більшому ступені залежить організація та надання зв'язку, а також зміст інформації [20]. Панування корпорацій у сфері технологій і послуг, програмного й апаратного забезпечення неминуче приводить до того, що вирішальне значення набувають такі цінності, як прибутковість, можливості збуту і пропозиція на основі платоспроможного попиту.

Ю. Хабермас, констатуєчи виродження публічної сфери, також зазначав, що медійні корпорації піклуються насамперед про ринок збуту, вироблена ними продукція спрямована лише на те, щоб зібрати максимально велику аудиторію для рекламодавців і підтримувати підприємництво. У підсумку вони створюють лише різні види розважальної продукції: ... порожню балаканину, сенсації, плітки про особисте життя відомих осіб, прославляння сучасного способу життя [17, 225]. У зв'язку з цим можемо згадати небезпеку розвитку суспільства споживання та підкорення людини владі грошей, яка полягає в тому, що в такому соціумі неможливо зберегти духовні цінності, оскільки вони не мають ринкової вартості. Звідси витікає зростання насильства, егоїзму, байдужості, що у багатьох людей супроводжується втратою сенсу буття та схильністю до розважального стилю життя.

Засоби масової інформації та комунікації в сучасному суспільстві втрачають своє первісне інформаційне призначення і перетворюються на засоби розваги та постачальників поверхневої інформації. Так, Ж.Бодрійяр зазначає, що «з метою передачі інформації якомога краще та якомога швидше, потрібно, щоб її зміст знаходився десь на межі очевидного та несуттєвого» [3, 73]. Поверхневність інформації у свою чергу сприяє деградації розумових здатностей людини, спроможності аналізувати інформацію та приймати самостійні рішення [1].

Впровадження технологій, орієнтованих на розвагу й дозвілля, сприяє зменшенню фізичної активності людей та зростанню ролі домашнього способу життя. Захоплення суспільства новими медіа може бути небезпечним для формування єдиної соціальної спільності, причому цю думку висловлюють не лише теоретики, але й практики сучасних медіа. Така самоізоляція загрожує втратою загальної культури, яку підтримувало загальнонаціональне телемовлення: «хоча медіа... тепер пов'язані між собою в глобальному масштабі, ми вже живемо не у світовому селищі, а в окремих, кастомізованих котеджах, виробництво та дистрибуція яких локалізовані» [10, 241]. Таким чином, ще один виклик сучасного суспільства полягає в тому, що часом вільний доступ до нових медіа позбавляє їх аудиторію зв'язку із реальним соціальним життям, соціумом, суспільством. Такий технологічний відхід від соціальної реальності призводить до того, що вони перестають бути включеними в життя того суспільства, у якому вони фізично живуть.

Однак існують і протилежні тенденції, які також кореняться в технологічній сфері. Інтернет сприяє створенню електронних співтовариств, які, як вважають деякі дослідники, більше пов'язують, ніж розділяють людей. Той же Кастельс стверджує: «Інтернет перетвориться в електронну агору», що передвіщає створення «інтерактивного суспільства», а Масуда зазначає, що оскільки інформація не має національних границь, то створення глобального інформаційного простору буде означати посилення комунікацій між людьми різних країн. Він розглядає глобалізм як новий дух часу, що встановлюється у зв'язку з переходом до інформаційного суспільства.

В цілому Кастельс дуже захоплений ідеєю потенційного «віртуального співтовариства», хоча й побоюється, що якщо головною складовою спілкування в мережі стане розвага, це інтерактивне спілкування буде підтримуватися не самими людьми, а направлятися централізованими силами. Він вважає, що роль мереж – не в їхньому змісті, а в самому факті доступу; якщо ви не в мережі, ви не можете повноцінно брати участь у житті мережевого суспільства. Більше того, Кастельс доводить, що «ціною включення в систему стане вимога адаптації до її логіки, мови, її «прохідного балу», кодування та декодування». У повній відповідності із синергетичними закономірностями, віртуальна реальність, яка є параметрами порядку для попередніх ієрархічних рівнів – індивідуальної, групової та суспільної свідомості – активно впливає на тенденції розвитку фактичної реальності, спрямовуючи поведінку елементів цього рівня і в той же час зазнаючи зворотного впливу від них.

ВИСНОВКИ

Отже, дослідження нового соціуму з точки зору його безпечності показало наявність різноманітних, часом суперечливих та навіть діаметрально протилежних тенденцій розвитку матеріальної та духовної сфер людського життя. Широкий спектр можливих варіантів розвитку соціуму вносить додаткові елементи нерівноважності в стан цієї надзвичайно складної, динамічної та рухливої системи, тоді як соціально-філософський аналіз проблеми безпечного розвитку суспільства створює підґрунтя для теоретичного обґрунтування вибору найбільш оптимального атрактору його розвитку. Підкреслимо, що створення філософської концепції безпеки само по собі не гарантує позитивної динаміки розвитку суспільства, адже вона є лише одним із компонентів комплексної концепції безпеки, для реалізації якої необхідно сформувати відповідний соціальний запит та визначити науково- й економічно обґрунтовану державну і регіональну політику в сфері безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архипова Є. О. Механізми управління свідомістю людини в інформаційному суспільстві / Є. О. Архипова // Мультиверсум. Філософський альманах / Гол. ред. В. В. Лях. – Вип. 4(92). – 2010. – С. 3-13.
2. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. – М. : Прогресс, 1988. – С. 330-342.
3. Бодрийяр Ж. Прозрачность зла / Ж. Бодрийяр. – М. : Добросвет, 2000. – 258 с.
4. Гегель Г. В. Ф. Политические произведения / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Наука, 1978. – 438 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1990. – 524 с.
6. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства, церковного и гражданского / Т. Гоббс // Избранные произведения : в 2 т. – Т. 2. – М. : Мысль, 1964. – 748 с.
7. Иноземцев В. Л. Современное постиндустриальное общество – природа, противоречия, перспективы / В. Л. Иноземцев. – М. : Логос, 2000. – 304 с.
8. Інформаційне суспільство у соціально-філософській ретроспективі та перспективі / В.В.Лях, В.С. Пазенок, Я.В. Любивий та ін. – К. : ТОВ «XXI століття : діалог культур», 2009. – 404 с.
9. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
10. Кастельс М. Галактика Интернет / М. Кастельс. – Екатеринбург : У-Фактория (при участии Гуманитарного ун-та), 2004. – 328 с.
11. Локк Дж. Два трактата о правлении // Локк Дж. / Сочинения : в 3 т. – Т.3. – М. : Мысль, 1988. – С. 137–405.
12. Лях В. В. Свобода самореалізації у контексті інформаційно-комунікативних процесів / В.В.Лях // Мультиверсум. Філософський альманах / Гол. ред. В. В. Лях. – Вип. 73. – 2008. – № 73. – С. 3–26.
13. Масуда Й. Гіпотеза про генезис Homo Intelligens / Й. Масуда // Сучасна зарубіжна соціальна філософія : Хрестоматія. – К. : Либідь, 1996. – С. 335–361.
14. Моздаков А. Ю. Социально-философские аспекты проблемы безопасности : дис. ...канд. филос. наук : 09.00.11 / Моздаков Александр Юрьевич. – Великий Новгород, 2008. – 149 с.
15. Тоффлер Е. Новая парадигма власти : Знания, богатство, сила / Елвін Тоффлер. – Х. : Акта, 2007. – 688 с.
16. Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер. – М. : ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 784 с.

17. Уэбстер Фрэнк. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 399 с.
18. Фуко М. Безопасность и государство / М. Фуко // Интеллектуалы и власть. – Ч. 3. – М. : Праксис, 2006. – С. 43–51.
19. Habermas, Jürgen. (1991) The Structural Transformation of the Public Sphere : An Inquiry into a category of Bourgeois Society. Trans. Thomas Burger with Frederick Lawrence. Cambridge, MA : MIT Press.
20. Schiller, Herbert I. (1978) Communication accompanies capital flows. International Commission for the Study of Communication Problems.

REFERENCES

1. Arhipova, E. O. (2010) Mehanizmi upravlinnya svidomistyu lyudini v informaciiomu suspil'stvi. Mul'tiversum. Filosofs'kii al'manah, 4(92), 3–13.
2. Bell, D. (1988) Social'nye ramki informacionnogo obschestva. Novaya tehnokraticheskaya volna na Zapade. Moskva : Progress, 330–342.
3. Bodriyar, ZH. (2000) Prozrachnost' zla. Moskva : Dobrosvet.
4. Gegel', G. V. F. (1978) Politicheskie proizvedeniya. Moskva : Nauka.
5. Gegel', G. V. F. (1990) Filosofiya prava. Moskva : Mysl'.
6. Gobbs, T. (1964) Leviafan, ili Materiya, forma i vlast' gosudarstva, cerkovnogo i grazhdanskogo. Izbrannye proizvedeniya, t. 2. Moskva : Mysl'.
7. Inozemcev, V. L. (2000) Sovremennoe postindustrial'noe obschestvo - priroda, protivorechiya, perspektivy. Moskva : Logos.
8. Informaciiine suspil'stvo u social'no-filosofs'kii retrospektivi ta perspektivi (2009). Kyiv : TOV "XX stolittya : dialog kul'tur.
9. Kastel's, M. (2000) Informacionnaya epoha : ekonomika, obschestvo i kul'tura. Moskva : GU VSHE.
10. Kastel's, M. (2004) Galaktika Internet. Ekaterinburg : U-Faktoriya (pri uchastii Gumanitarnogo un-ta).
11. Lokk, Dzh. (1988) Dva traktata o pravlenii. Sochineniya, t 3. Moskva : Mysl', 137–405.
12. Lyah, V. V. (2008) Svoboda samorealizacii u konteksti informacijno-komunikativnih procesiv. Mul'tiversum. Filosofs'kii al'manah, 73, 3–26.
13. Masuda, I. (1996) Gipoteza pro genesis Homo intelligens. Suchasna zarubizhna social'na filosofiya : Hrestomatiya. Kyuv : Libid', 335–361.
14. Mozdakov, A. YU. (2008) Social'no-filosofskie aspekty problemy bezopasnosti : dis. ...kand. filos. nauk : 09.00.11. Velikii Novgorod, 2008.
15. Toffler, E. (2007) Nova paradigma vladi : Znannya, bagatstvo, sila. Harkov : Akta.
16. Toffler, E. (1999) Tret'ya volna. Moskva : OOO «Firma «Izdatel'stvo AST».
17. Uebster, F. Teorii informacionnogo obschestva. Moskva : Aspekt Press.
18. Fuko, M. (2006) Bezopasnost' i gosudarstvo. Intellektualy i vlast', ch. 3. Moskva : Praksis, 43–51.
19. Habermas, Jürgen. (1991) The Structural Transformation of the Public Sphere : An Inquiry into a category of Bourgeois Society. Trans. Thomas Burger with Frederick Lawrence. Cambridge, MA : MIT Press.
20. Schiller, Herbert I. (1978) Communication accompanies capital flows. International Commission for the Study of Communication Problems.

Стаття надійшла до редакції 30.01.2014 р.